

PALESTINA,
Beroofd, Berooid,
Uitgemoord

Kaart van Israël-Palestina (1)

Op 10 december 2024 waren er naar verluidt meer dan 46.000 mensen gedood in de oorlog tussen Israël en Hamas in Gaza, waarvan 44.786 Palestijnen (vooral kinderen, vrouwen en ouderlingen), en 1.706 Israëliërs, evenals 141-156 journalisten en mediamedewerkers, 120 academici en meer dan 224 humanitaire hulpverleners, onder wie 179 werknemers van UNRWA. Er zijn ook slachtoffers gevallen in andere delen van Israël, evenals in Zuid-Libanon, Syrië, Jemen en Iran.

PALESTINA,
Beroofd, Berooid,
Uitgemoord

Carl Denef

Schrijver: Carl Deneff

Coverontwerp: Cover designer van Brave New Books

ISBN: 9789465127903

© Carl Deneff

Inhoudstafel

Voorwoord	7
Hoofdstuk 1: Kanaän	13
Hoofdstuk 2: De koninkrijken Judah en Israël	27
Hoofdstuk 3: De Joodse diaspora	35
Hoofdstuk 4: Naar een Nationaal Tehuis voor het Joodse Volk	45
4.1 Historische achtergrond	45
4.2 Het Zionisme	47
4.3 De Sykes-Picot Overeenkomst	52
4.4 De aanloop naar de Balfour-Verklaring	54
4.5 De Balfour-verklaring	56
4.6 Het Brits mandaat over Palestina	59
4.7 De Palestijns-Arabische opstand	62
4.8 De Peel-Commissie en het Witboek van MacDonald	64
4.9 Illegale Joodse immigratie	67
Hoofdstuk 5: De historische Tweestaten-oplossing voor Israël-Palestina	69
5.1 Overname van het Brits mandaat over Palestina door de Verenigde Naties	69
5.2 Eerste Arabisch-Israëliische oorlog	75
5.3 De Nakba	79
5.4 De Tweede Arabisch-Israëliische oorlog (Suez-oorlog)	79
5.5 De Palestijnse Fedayeen-aanvallen	82
5.6 Ontstaan van Fatah, Palestijnse Bevrijdingsorganisatie (PLO) en ‘Marxistisch-Leninistische Volksfront voor de Bevrijding van Palestina’	84
5.7 De zesdaagse oorlog	86
5.8 De Uitputtingsoorlog	86
5.9 De Jom Kipoer-oorlog	89
Hoofdstuk 6: Inspanningen voor een vredesplan tussen Israël en Palestina	91
6.1 Egypte, het eerste Arabisch land dat vrede sloot met Israël	95
6.2 De Libanon-oorlogen	95
6.3 De onafhankelijkheidsverklaring van Palestina	97
6.4 Oprichting en activiteiten van Hezbollah	99
6.5 De eerste Intifada	101
6.6 Ontstaan van Hamas en de Palestijnse Autoriteit (PA)	103
6.7 Israëliische checkpoints en wegversperringen	105
6.8 De tweede Intifada	109
6.9 De Israël-Hezbollah-oorlog in Libanon van 2006	114
6.10 Het conflict tussen Hamas en Fatah	116
6.11 Verborgene rol van Israëliische Universiteiten	118
Hoofdstuk 7: Pogingen tot vrede tussen Israël en Palestina	119
7.1 De Oslo akkoorden	119
7.2 Het Hebron-protocol	131
7.3 Het Wye River memorandum	132
7.4 Einde van de interim-periode van de Oslo-akkoorden	133
7.5 Het Sharm el-Sheikh-memorandum	135
7.6 De Camp David-top van juli 2000	137
7.7 De Clinton Parameters	139
7.8 De Taba-top	140
7.9 Een nieuw vredesinitiatief van de Arabische Liga	141
7.10 The roadmap to peace	141
7.11 De bijdrage van Ariel Sharon en Ehud Olmert	142
7.12 Het John Kerry initiatief en daarna	145
7.13 Het ‘Trump peace plan’	149
7.14 Terug naar een deal tussen Arabische landen en Israël?	154
Hoofdstuk 8: De belangrijkste Israëliisch-Palestijnse kwesties vandaag	155
8.1 Twee- of eenstaten-oplossing?	155
8.2 Israëliische nederzettingen in de bezette Palestijnse gebieden	160
8.3 Annexatie van Oost-Jeruzalem en de Westelijke Jordaanoever?	165
8.4 De status van Jeruzalem	169
8.5 De Palestijnse vluchtelingen	177
8.6 Israël schendt de humanitaire rechten van de Palestijnen	178

8.7 Apartheid, oorlogsmisdaden, etnische zuivering en genocide door Israël	183
8.8 De regering-Netaniahu wil de democratische rechtstaat afbreken	194
8.9 Zelf-legitimatie van de Israëlische anti-democratische acties	198
8.10 De Vernietigingsoorlog van Israël tegen Hamas in Gaza en de Westelijke Jordaanoever en tegen Hezbollah in Libanon.	204
Besluit	233
Referenties	257
Annexen I - IV	273

Voorwoord

Het verhaal in dit boek gaat over een land dat in de Bijbelse verhalen het “*Beloofde Land*” Kanaän was en dat Jahweh had beloofd aan Abraham en zijn nakomelingen, de Israëlieten, na hun exodus uit Egypte onder leiding van Mozes (2) rond 1440 BCE (3). Na een helse tocht door de wildernis vonden ze dat “*Beloofde Land*” (4) en omdat het bewoond was door vreemde volkeren moest het veroverd en in bezit genomen worden. Dat gebeurde rond 1200-1100 BCE (5). Jozua, Mozes’ opvolger, was een wrede en meedogenloze legerleider. De inwoners van verschillende steden, mannen, vrouwen en kinderen, en al hun vee werden omgebracht (Jozua 6:21 en 8:25) (6). Rond 1050 BCE werd Saul de eerste koning van Israël (7). Saul werd opgevolgd door David, die koning werd van **Israël** en **Judah** (10e - 9e eeuw BCE) (8). Davids zoon Salomon regeerde van 972 tot 932 BCE. Salomon liet de Eerste Tempel in Jeruzalem bouwen (9). De Israëlieten bewaarden en koesterden de Bijbelse mythes doorheen de eeuwen heen.

Het “*Beloofde Land*” bevond zich in een gebied dat steeds overspoeld en zelfs bezet werd door wisselende vreemde heersers – opeenvolgend Egypte, Assyrië, de Hittiten, de Babyloniërs, de Perzen, de Romeinen, Alexander de Grote, het Hellenistisch Rijk, de Seleuciden, de Parthen, het Byzantijnse Rijk, het Sasaniaanse Rijk, het Islamitisch Rijk en uiteindelijk het Ottomaanse Rijk. Toch slaagde het Joodse volk erin de eigen cultuur en religieuze mythen gedurende vele eeuwen te behouden (10)(10a).

Naast de koninkrijken Israël en Judah bestond er ook al een **Joodse diaspora**, een verstrooiing van Joodse gemeenschappen buiten het land van Judah en Israël, die het gevolg was van vrijwillige migratie, druk van vreemde heersers en uitdrijving door antisemitisme (11). De eerste uitdrijving (deportatie) viseerde vooral de aristocratie en gebeurde vanuit het koninkrijk Israël naar Assyrië in ca. 722 BCE (Jes. 7:17ev.). Volgden dan

twee deportaties naar Babylonië tussen 597 BCE en 587 BCE en mogelijk een deportatie naar Egypte in 582 BCE. Een belangrijke diaspora is ontstaan tijdens de 'Late Periode' van het Oude Egypte (664 BCE - 332 BCE) (12)(13). Na de Babylonische ballingschap werden de Israëlieten Joden genoemd.

Aan het einde van de 19de eeuw CE kenden de Bijbelse Mythes een heropleving vanuit de beweging van het **Zionisme**. Het besef groeide dat het Joodse volk geen eigen land meer had t.g.v het antisemitisme en dat ze een land wel degelijk verdienden gezien ze gedurende eeuwen de Mythe van het "Beloofde Land" hadden beschermd en gekoesterd. Een van de leidende figuren van het politieke Zionisme was **Theodor Herzl**, een Joodse journalist en activist geboren in mei 1860 in Pest (Koninkrijk Hongarije) in een welvarende Neolog Joodse familie (18). Neologen waren een van de twee grote gemeenschappen in het Hongaarse Jodendom, die meer geneigd waren tot integratie van Joden in de Hongaarse samenleving tijdens de tijd van de Joodse emancipatie in de 19de eeuw. Herzl richtte de '**Zionistische Organisatie**' op en promoveerde **Joodse immigratie naar Palestina** in een poging daar het **thuisland** voor de Joden te herscheppen. Voor Herzl was dat de enige oplossing voor het Joodse Volk om verlost te geraken van het steeds terugkerend antisemitisme. Is Herzl daarin geslaagd? Niet echt. Palestina had in 1922 een Mandaat van de Volkenbond over Palestina gekregen op basis van de **Balfour-verklaring**, een uiterst korte nota van de Britse minister van Buitenlandse Zaken Arthur J Balfour aan Lord Walter Rotschild, een voornaam voorstander van het Zionisme, op 2 November 1917, die luidde als volgt:

Dear Lord Rothschild,

I have much pleasure in conveying to you, on behalf of His Majesty's Government, the following declaration of sympathy with Jewish Zionist aspirations which has been submitted to, and approved by, the Cabinet.

"His Majesty's Government view with favour the establishment in Palestine of a national home for the Jewish people, and will use their

best endeavours to facilitate the achievement of this object, it being clearly understood that nothing shall be done which may prejudice the civil and religious rights of existing non-Jewish communities in Palestine, or the rights and political status enjoyed by Jews in any other country."

I should be grateful if you would bring this declaration to the knowledge of the Zionist Federation.

Yours sincerely,

Arthur James Balfour

In de naoorlogse herverdeling van Arabische gebieden na de val van het Ottomaanse Rijk, een van de verliezers van de Eerste Wereldoorlog, werd door de Volkenbond het **principe van zelfbeschikking gehandhaafd, maar dat was niet het geval voor Palestina**. Er werd voor dat gebied geen rekening gehouden met de gevoelens en voorkeuren van de lokale Palestijnse bevolking, die toen een grote meerderheid (>95%) in de lokale bevolking was. VS-president **Woodrow Wilson** had aan het einde van de Eerste Wereldoorlog voor dit zelfbeschikkingsrecht opgeroepen. De Balfour-verklaring bevatte de waarschuwing dat "*er niets mocht worden gedaan dat de burgerlijke en religieuze rechten van bestaande niet-Joodse gemeenschappen in Palestina kon schaden*" (14). De Balfour-verklaring was een van drie tegenstrijdige oorlogsbeloften die de Britten tijdens de Eerste Wereldoorlog hadden voorzien:

1. Groot-Brittannië had al onafhankelijkheid voor de Arabieren beloofd in de **Hussein-McMahon-correspondentie** van 1915 na het uiteenvallen van het Ottomaanse Rijk (15).
2. De Britten beloofden de Fransen, in een apart **geheim verdrag**, de **Sykes-Picot-overeenkomst** van 1916, dat het grootste deel van Palestina onder internationaal bestuur zou komen, terwijl de rest van de regio na de oorlog zou worden verdeeld tussen de twee koloniale machten, Groot-Brittannië en Frankrijk. De verklaring betekende echter dat Palestina onder Britse bezetting zou komen en dat de Palestijnse Arabieren die daar

woonden geen onafhankelijkheid zouden krijgen, in tegenstelling tot alle andere Arabische gebieden (16).

3. De **Balfour-Verklaring** hield een idee in dat ongekend was in het internationale recht: dat van een "**nationaal tehuis**". De term "nationaal tehuis" voor het Joodse volk was **vaag**, in tegenstelling tot de benaming "**staat**". Dat liet de Balfour-verklaring open voor interpretatie. Wat de grootmachten wel deden was de oprichting van een nieuwe Joodse staat ondersteunen in een gebied bewoond door Palestijnse Arabieren. De **nieuwe Joodse staat** kreeg, van bij het begin van haar oprichting in 1948, te maken met ontelbare **botsingen tussen Palestijnen en Israëliische kolonisten**, die meer dan 100 jaar bleef woeden, zonder er een echte "staat Palestina" kwam. Maar in mei 1948 ontstond wel een **nieuwe staat Israël**. Een van de eerste ongeregeldeheden waren rellen gepleegd door Palestijnen op Joden in de Oude Stad van Jeruzalem in april 1920, bekend als de Nabi Musa-rellen, die leidden tot de dood van vijf Joden en vier Arabieren (17). Het **Palin-rapport** vond dat de gebeurtenissen werden veroorzaakt door Palestijnse angst voor zionistische overheersing en het koloniale Britse beleid. In 1920 vonden er meer botsingen plaats in Jeruzalem en Galilea.

Herzl werd sterk bewogen door de antisemitische gebeurtenissen in Wenen, en kwam tot het besef dat antisemitische sentimenten een **Joodse assimilatie onmogelijk zouden maken in Europa** en dat de enige oplossing voor het 'Joodse probleem' de **oprichting van een Joodse staat** was. In 1896 publiceerde Herzl het pamflet 'Der Judenstaat', waarin hij zijn visionaire dromen van een Joods thuisland uitwerkte (19). Het boek betoogde dat het **Joodse volk Europa moest verlaten voor Palestina, hun historisch thuisland**. De Joden bezaten wel een Joodse nationaliteit, maar misten een eigen natie en staat waardoor ze zwak bleven. Alleen via de **heroprichting van een Joodse staat én immigratie** konden ze antisemitisme vermijden,

hun cultuur vrij uiten en hun religie zonder belemmeringen beoefenen. Althans zo dacht Herzl.

Een belangrijke gebeurtenis in het Joodse collectief geheugen en bewustwording is de zogenaamde gedachte ‘**Terugkeer naar Zion**’ na de Babylonische Ballingschap, toen de Joodse cultuur zich reorganiseerde. Volgens de Bijbelse boeken van **Ezra-Nehemia** mochten de Joodse ballingen in Babylon een aantal decennia later (in 538 BCE) terugkeren naar het Land van Judah, dankzij een decreet van de Perzische koning Cyrus de Grote (20). Aanvankelijk keerden ongeveer 50.000 Joden terug naar Judah, zoals beschreven in het Boek Ezra, terwijl sommige Joden prefereerden in Babylon te blijven. Later keerde een onbekend aantal ballingen met Ezra zelf terug naar Judah. Er zouden vier vlagen van terugkeer voorgekomen zijn. De terugkeer van de gedeporteerden naar Juda gedurende de volgende 110 jaar staat bekend als de terugkeer naar Zion, een gebeurtenis die Joden sindsdien bleef inspireren.

Vanaf het begin van de 20ste eeuw begonnen Joden uit de Europese diaspora terug te keren naar hun oorspronkelijk land – het door God gegeven “Belofde Land” – dat, na de val van het Byzantijnse Rijk in de 15de eeuw CE, geannexeerd werd in het Ottomaanse Rijk. De proportie van Joodse autochtone bevolking was aan het einde van de Eerste Wereldoorlog slechts een kleine minderheid (<5%) van de bevolking. Een stijgende immigratie naar het “Belofde Land” kwam in beweging, wat bij de Palestijnen angst voor verlies van delen van hun eigen land aanwakkerde. Tijdens het Britse Mandaat over Palestina begonnen de immigranten Palestijnse gronden te kopen om er kolonies te stichten in de hoop Palestijnse gebieden ooit te kunnen annexeren aan hun eigen Joodse staat (21).

Op 14 mei 1948 riep David Ben-Gurion de onafhankelijkheid uit van de moderne staat Israël en werd de droom van Theodor Herzl – overleden in juli 1904 – werkelijkheid. Hij verzekerde dat Joden en Palestijnen in

harmonie konden samenleven in zijn verhoopte Joodse staat – wat een zware misrekening zou blijken te worden. Maar hij voegde er aan toe dat de *Arabieren voorzichtig moesten worden onteigend en naar naburige landen worden overgebracht*. David Ben-Gurion verduidelijkte dat hij de gedwongen overplaatsing van Arabieren steunde en daar niets immoreels in zag (21a) De gruwel die de Palestijnen van de zionistische bezetter ondervonden is zo overweldigend en onrechtvaardig dat het begrijpelijk is dat de Palestijnen verzet plegen en zich beroepen op oorlog en zelfs terrorisme om zich tegen de Zionistische agressor te verdedigen. Het uitroepen van de moderne staat Israël kwam eigenlijk neer op een **landkaping, een inval in en het in bezit nemen van andermans land**, zoals Westerse landen massaal deden tijdens het kolonialisme. Naar de Palestijnse bevolking werd amper geluisterd, net zoals men in vele kolonies niet luisterde naar de inheemse bevolking. Het zelfbeschikkingsrecht werd de Palestijnen ontzegd. **Israël is een constructie van Westerse koloniale mogendheden die grootscheepse Joodse immigratie toelieten en bevorderden.**

Het conflict tussen de Zionistische immigranten – en hun nakomelingen – en de Palestijnse inheemse bevolking, die al meer dan een half millennium de overgrote meerderheid van de lokale bevolking uitmaakte, verhardde gestadig. De zionisten accepteerden dat een deel van Palestina de Israëlische staat werd, maar begonnen al snel de **grenzen van Israël verder uit te breiden** duidelijk boven wat de instelling van de Verenigde Naties (VN) voor hen had voorgesteld. De geschiedenis van de laatste 100 jaar lijkt erop te wijzen dat de nieuwe staat Israël van bij het begin het ganse gebied van het historische Palestina alleen voor zichzelf wou, omwille van haar Bijbelse mythes over *'Het Land van Israël' – "Eretz Yisrael"* – het Land beloofd door Jahweh aan de afstammelingen van Abraham. Zij waren het *"uitverkoren volk"*, oorspronkelijk Israëlieten en later Joden genoemd, nog steeds wachtend op de komst van de messias.

Hoofdstuk 1: Kanaän

Kanaän was een Semitische cultuur gevestigd in de Zuidelijke Levant in het Oude Nabije Oosten tijdens het late 2de millennium BCE. De term 'Kanaänieten' wordt gebruikt om te verwijzen naar mensen die in het land Kanaän woonden, maar het is onbekend of deze mensen allemaal een gemeenschappelijke taal of wereldbeeld deelden (22). Volgens Worldhistory.com vormde de inheemse bevolking van het land nooit een verenigde etnische groep, noch aanbaden zij dezelfde god(en) op dezelfde manier. In het Grieks werd het gebied Fenicië genoemd. De Feniciërs waren bijvoorbeeld Kanaänieten, maar niet alle Kanaänieten waren Feniciërs (23).

Het gebied was van een aanzienlijk geopolitiek belang tijdens de **Amarna**-periode van de late bronstijd (14^e eeuw BCE) als een regio waar de belangen van de Egyptische, Hittitische, Mitanni en Assyrische volkeren elkaar overlaptten. De Kanaänitische cultuur ontwikkelde uit meerdere migratiegolven die samensmolten met eerdere pastorale volkeren, die zich op hun beurt ontwikkelden uit een fusie van voorouderlijke Natufische en Harifische culturen uit de neolithische B (PPNB) landbouwculturen, die dieren domesticerden (24). In de Hebreeuwse Bijbel wordt Kanaän vernoemd als het '**Beloofde Land**' dat aan Abraham was beloofd door Jahweh, de god van de Israëlieten (25).

Volgens Worldhistory.com was Kanaän de naam van een welvarend oud land – soms onafhankelijk, soms schatplichtig aan Egypte – gelegen in de Levant-regio van het huidige Libanon, Syrië, Jordanië en Israël/Palestina. De oorsprong van de naam 'Kanaän' komt uit verschillende oude teksten en er bestaat geen wetenschappelijke consensus over waar de naam precies vandaan komt, noch wat deze betekende (26). Volgens de Bijbel is het land vernoemd naar een persoon genaamd Kanaän, de kleinzoon van Noach

(Genesis 10). Andere theorieën citeren 'Kanaän' als een woord afgeleid van de **Hurritische taal** dat staat voor de 'paarse mensen'. De naam 'Kanaän' komt voor in verschillende oude teksten van Egypte tot Mesopotamië. In de Egyptische teksten lijkt Kanaän te zijn gebruikt als aanduiding voor de Aziatische provincie van Egypte. In de Bijbel zou Kanaän kunnen verwijzen naar Palestina, een regio ten westen van Jordanië, het erfgoed van de Hebreërs; het zou ook kunnen verwijzen naar meer beperkte gebieden, zoals het kustgebied van Palestina. De bijbelschrijvers vernoemen soms de inheemse bevolking van Palestina als '**Kanaänieten**', afwisselend met 'Amorieten'. In andere geschriften schijnen zij de Kanaänieten en Amorieten te onderscheiden van andere groepen die in Palestina woonden (27).

De vroegste bewoningen in de regio lagen rond de huidige stad **Jericho** tijdens het **paleolithicum**. Deze vroege plattelandsgemeenschap zou zich vervolgens ontwikkeld hebben tot de stadstaat Jericho die het oudste stedelijke centrum in de regio was. Andere steden ontwikkelden tijdens de **Vroege bronstijd**, maar werden verlaten, waarschijnlijk vanwege overbevolking, wat de mensen een aantal jaren terug deed keren naar een agrarische levensstijl. Steden groeiden opnieuw op tijdens de **Midden-Bronstijd**, waarin er handel werd gevoerd met andere beschavingen, ondermeer met het Oude Egypte. Kanaän bleef bloeien tot ca. 1250 - ca. 1150 BCE tijdens de zogenaamde '**ineenstorting van de Bronstijd**' (zie Figuur 1). De bijbelboeken Jozua en Numeri schrijven de vernietiging van Kanaän toe aan de Hebreëër Jozua, maar deze bewering wordt door hedendaagse geleerden betwist.

Volgens Wikipedia bestaan er vier verschillende perioden in de ontwikkelingsgeschiedenis van Kanaän.

Figuur 1: Kaart van het Midden-Oosten tijdens de Amarna-periode, voordat Amurru onderdeel werd van de Hittitische invloedssfeer, in de eerste helft van de 14de eeuw BCE

- **Vóór 4500 BCE** (prehistorie, steentijd) bestonden er samenlevingen van **Jager-Verzamelaars** die langzaam sedentair werden en plaats maakten voor landbouw- en herdersgemeenschappen (28).
- De **Kopertijd** (4500–3500 BCE). De eerste migratiegolf, de **Ghassuliaanse-cultuur** genoemd, trok rond 4500 BCE het gebied Kanaän binnen. Uit welk thuisland ze emigreerden blijft ongekend, maar zij brachten een complete ambachtelijke traditie van **metaalbewerking** mee. Het waren deskundige kopersmeden en hun werk werd de meest geavanceerde metaaltechnologie in de antieke wereld. Hun belangrijkste kopermijn bevond zich in Wadi Feynan in het Zuiden van de Jordaanse hooglanden. Genetische analyse heeft aangetoond dat de Ghassulianen dragers waren van de West-Aziatische haplogroep **T-M184** (29).

- **De Vroege Bronstijd (3500–2000 BCE).** Meerdere andere nederzettingen ontwikkelden, zoals **Ebla**, die de Oost-Semitische taal, het **Eblaitisch**, spraken. Tegen ca. 2300 BCE werd het Kanaänitisch gebied opgenomen in het in Mesopotamië gevestigde **Akkadische rijk** van Sargon de Grote en Naram-Sin. De **Amorieten** in **Hazor**, **Kadesh** en **Amurru** (huidig Syrië) grensden in het noorden en noordoosten aan Kanaän. De ineenstorting van het Akkadische rijk in 2154 BCE had tot gevolg dat volksgroepen, die oorspronkelijk afkomstig waren uit het Zagros-gebergte (in het huidige Iran), Kanaän binnen trokken. DNA-analyse confirmeerde dat er tussen 2500 en 1000 BCE populaties migreerden uit het Zagros-gebied en de Kaukasus naar de zuidelijke Levant. In deze periode ontstonden in de zuidelijke Levant de eerste stadstaten. De 'protoKanaänieten' in dat gebied hadden regelmatig contact met de andere volkeren. Aan hun zuidkant hadden ze contact met **Egypte** en in het noorden met meerdere volkeren in Anatolië (**Hurrianen**, **Hattiërs**, **Hittiten**, **Luwiers**) en Mesopotamië (**Sumer**, **Akkad**, **Assur**). Aan het einde van deze periode werden de **stadstaten verlaten**, maar de gespecialiseerde ambachtelijke productie ging echter door en de handelsroutes bleven open (30).
- **De Middenbronstijd (2000–1550 BCE).** De regio kende terug een opbloei van **meerdere kleine stadstaten**, waarvan **Hazor** de belangrijkste lijkt te zijn geweest. Veel aspecten van de Kanaänitische cultuur weerspiegelden nu een Mesopotamische invloed, en de hele regio raakte nauwer geïntegreerd in een **uitgebreid internationaal handelsnetwerk**. Al tijdens het bestuur van Naram-Sin van Akkad (circa 2240 BCE.) werd **Amurru** een van de "vier wijken" rond Akkad genoemd, samen met **Subartu**/Assyrië, **Sumer** en **Elam**. Ook de **Amoritische dynastieën** gingen vanaf 1894 BCE domineren in een groot deel van het Mesopotamisch gebied, inclusief in **Larsa**, **Isin** en **Babylon**. Kanaän omvatte **twee confederaties**, de ene concentreerde zich op

Megiddo, de tweede op de meer noordelijk gelegen stadstaat **Kadesh** (31). De handel tussen de Kanaänitische havenstad **Byblos** en **Egypte** was zeer intensief. Begrafenisrituelen in Kanaän weerspiegelden zowel de Egyptische als de Mesopotamische tradities. De elite van de stadstaten werd met uitgebreide persoonlijke giften begraven (Egyptische praktijk), terwijl baby's en jonge kinderen onder de huisvloer werden begraven (een Mesopotamische praktijk). De handel tussen Egypte en Kanaän werd onderbroken door de komst van de **Hyksos** in ca. 1725 BCE. Ze zouden vanuit Kanaän in Beneden-Egypte handelskolonies hebben gesticht en uiteindelijk die regio gecontroleerd hebben tot ze in 1570 BCE door de Egyptische prins **Ahmoese I** van Thebes werden verdreven (32).

- De **Laatbronstijd (1550–1200 BCE)**. Kanaän bleef zijn welvaart behouden tot ca. 1250/1150 BCE tijdens de zogenaamde **ineenstorting van de Bronstijd**. De Bijbel vermeldt echter de vernietiging van Kanaän toen aan de inval van de **Hebreeërs (Israëlieten)** onder leiding van de Bijbelse figuur **Jozua**, maar deze bewering wordt door hedendaagse geleerden betwist (33). Hoe dan ook, na de omwenteling van ca. 1250 - ca. 1150 BCE bevolkten de Hebreeërs de regio en vestigden er de **koninkrijken Israël** (noorden) en **Judah** (zuiden) (34). Deze koninkrijken bleven bestaan totdat de regio achtereenvolgens werd veroverd door de **Egyptenaren**, de **Assyriërs**, de **Hittiten**, de **Babyloniërs**, de **Perzen**, **Alexander de Grote**, de **Hellenisten**, de **Seleuciden**, de **Romeinen**, de **Parthen**, het **Byzantijnse Rijk**, het **Islamitische Rijk**, de **Mamelukken** en uiteindelijk het **Ottomaanse Rijk**.

Nadat Ahmoese I de Hyksos in Syrië had onderworpen, begon het tijdperk van de **Egyptische dominantie** (ca. 1570 - ca. 1069 BCE). Kanaän kwam onder de hegemonie van het Egyptische rijk, en kende grote voorspoed in de vroege stadia van de Late Bronstijd (ca. 1550-ca.1200 BCE) (35). Grote

Egyptische farao's zoals **Hatsjepsot, Thoetmosis III, Amenhotep III** en **Ramses de Grote** verrijkten allemaal de stadstaten van Kanaän via handel en/of bouwprojecten in de regio. Toch werd tijdens het bewind van Thoetmosis III de vrede in de regio bedreigd door een diverse groep mensen, de **Habiru** genoemd, die een losse associatie van **landloze, nomadische bandieten** lijken te zijn geweest. Hoewel sommige geleerden in het verleden hebben geprobeerd de Habiru in verband te brengen met de Hebreërs, werd deze bewering verworpen en wordt nu algemeen aanvaard dat de Hebreërs later naar de regio kwamen.

Rond ca. **1300 BCE** kwam de hele regio van het Nabije-Oosten in rep en roer. **Assyrische, Hittitische** en **Egyptische** heersers probeerden handelsroutes te beheersen en gebieden in de regio te veroveren of te behouden. Rond 1250 BCE werd Kanaän getroffen door een catastrofale gebeurtenis. **Steden werden verwoest en de bevolking ontwricht (36)**, wat de Bijbel toeschrijft aan een invasie van de Israëlitische leider Joshua (Hebreeuwse Bijbelboeken Jozua en Numeri). Archeologische gegevens over het tijdsverloop komen echter niet helemaal overeen met de Bijbelse en historici zijn over het algemeen voorzichtig in het aanvaarden van de veroveringen als historisch feit. Bepaalde elementen van de verhalen in de Bijbel worden echter als plausibel beschouwd, **omdat er in de regio rond ca. 1250 - 1150 BCE, bepaalde aspecten consistent waren met een militaire invasie.**

De Bijbelse verhalen

De Hebreeuwse Bijbel bestaat uit **drie grote delen**, afgekort met de eerste letters van de drie onderdelen waaruit het is opgebouwd: **T** van **Thora** (Wet), **N** van **neviim** (Profeten) **CH** van **chetoevim** (Geschriften). Het Hebreeuws is een Semitische taal waarin geen klinkers worden geschreven. De K wordt CH uitgesproken. Tezamen wordt de Hebreeuwse Bijbel dus 'Tenach' genoemd (37). De 'Thora' omvat de vijf boeken van Moses (de

pentateuch): **Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, en Deuteronomium**. De **Neviim** omvatten 21 boeken over de **Profeten** - de vroege profeten (Jozua, Richteren, Samuël en Koningen), de late profeten (Jesaja, Jeremia, Ezechiël en twaalf kleine profeten). De **chetoevim** zijn de **Geschriften** in 13 boeken (38). Naast de Thora is er de **Talmoed** (39), een verzameling van de commentaren van belangrijke rabbijnen (Joodse religieuze leiders) en andere schriftgeleerden op de Tenach, veelal in de vorm van discussies tussen voor- en tegenstanders van een bepaald standpunt.

Volgens het Boek **Genesis 12**, sprak Jahweh tot de patriarch **Abraham** (40): *“Ga weg uit je land, uit je familie, vanuit het huis van je vader, naar een land dat ik je zal tonen. Ik zal van jullie een groot volk maken. Ik zal je zegenen en uw naam groot maken. En jij zult een zegen zijn. Ik zal degenen zegenen die jou zegenen. En ik zal vervloeken die jou vervloekt. En in jou zullen alle families van de aarde gezegend worden.”* Abraham vertrok vanuit **Ur** in Sumerië en arriveerde in Kanaän. Zijn zoon **Isaac** en kleinzoon **Jacob** (later ook ‘Israel’ genaamd), zetten de opdracht van Jahweh aan Abraham (om de aarde te bevolken) verder. De Israëlieten, vernoemd naar hun voorvader, Jacob/Israël, waren georganiseerd in **twaalf stammen**: Ruben, Simeon, Levi, Judah, Dan, Naftali, Gad, Aser, Issaschar, Zebulon, Jozef (of stam van Efraïm en stam van Manasse) en Benjamin (41). Wegens hongersnood kwamen Jacob en zijn 12 zonen in Egypte terecht en bleven daar wonen totdat ze, volgens het boek **Exodus**, “te talrijk” werden en de farao vreesde dat ze zouden samenspannen met de vijanden van Egypte en zijn macht zouden ondermijnen. Om hun aantal terug te dringen maakte de farao van hen slaven. Jacobs jongste zoon **Jozef** werd, door een reeks dramatische gebeurtenissen, gevangengezet in Egypte, maar kwam snel vrij vanwege zijn vermogen om de dromen van de farao juist te interpreteren. Hij redde Egypte en de omliggende streken van hongersnood door zorgvuldig graan te planten en op te slaan in de jaren dat er overvloed was. Jozef kreeg aan het hof van de farao meer en meer invloed en verwierf er een machtspositie.

Volgens het boek **Exodus** werd een zekere **Mozes** geboren in een tijd waarin de Israëlieten in Egypte onderdrukt werden door de farao (42). Toen de farao opdracht gaf om alle pasgeboren Hebreeuwse jongens te doden om de bevolking van de Israëlieten verder te doen dalen, verborg de Hebreeuwse moeder van Mozes, **Jochebed**, haar zoontje in een ark die ze verborg in de biezten langs de oever van de Nijl. Daar werd de baby ontdekt en geadopteerd door de dochter van farao, en opgevoed als een Egyptenaar. Eens volwassen doodde Mozes een Egyptische slavenmeester, omdat die laatste een Hebreëer had geslagen. Om zijn straf te ontlopen vluchtte Mozes naar **Midian**, een regio in West-Azië, volgens William G. Dever gelegen in het "*noordwestelijke Arabische schiereiland, aan de oostkust van de Golf van Akaba aan de Rode Zee*", waar hij trouwde met **Zippora**. Volgens het boek Genesis waren de Midianieten de afstammelingen van Midian, een zoon van Abraham en zijn vrouw **Keturah** (43). Daar verscheen Jahweh aan Mozes vanuit **een brandende struik op de berg Horeb** en droeg hem op terug te keren naar Egypte om de Israëlieten naar het 'Beloofde Land' te leiden. Pas nadat Egypte aan **10 plagen** werd onderworpen, liet de farao de Israëlieten gaan. Nadat Mozes de **Amalekieten** in Rafidim had verslagen, leidde hij de Israëlieten naar de **berg Sinaï**. Daar overhandigde Jahweh de **Tien Geboden** aan Mozes. Gedurende 40 jaar dwaalden de Israëlieten daar rond door de '**wildernis**'. Regelmatig kwamen er bij hen vertwijfelingen, onvrede en opstanden tegen Mozes voor.

Na de zwerftochten leidde Mozes de Israëlieten oostwaarts rond de **Dode Zee** naar de gebieden van **Edom** en **Moab** (zie Figuur 2). Hij veroverde de landen van **Og** en **Sihon** in **Transjordanië** (vandaag Jordanië), en slachtte de Midianieten af omwille van hun rol in het verleiden van de Israëlieten om tegen hun god te zondigen. Mozes stierf op '120-jarige' leeftijd op de berg **Nebo**, in het zicht van het Beloofde Land (44).

Vervolgens vertelt het **Boek Jozua** over de verovering van Kanaän door **Jozua**. Plichtsgetrouw de dictaten van Jahweh volgend, viel Jozua het land binnen, onderwierp de daar wonende bevolking, en **vernietigde de stad Jericho**. Toen het volk in geschreeuw uitbarstte stortte de muur van Jericho in. De Israëlieten trokken de stad binnen en **doden alle mannen, vrouwen, kinderen en bejaarden** en ook **al het vee**. De stad werd in brand gestoken. Alleen voorwerpen van goud, zilver, koper, brons of ijzer werden meegenomen. Hij verdeelde de gronden onder de **12 stammen van Israël**. Na verloop van tijd werden de **koninkrijken Israël en Judah** gesticht.

Historiciteit van Mozes (45)

Geleerden hebben verschillende meningen naar voor gebracht over de historiciteit van de figuur Mozes. Volgens William G. Dever is de moderne wetenschappelijke consensus dat de bijbelse persoon Mozes grotendeels een mythische figuur is geweest, maar heeft *geen evidentie* gevonden dat *"er ergens in het zuiden van Transjordanië in het midden van de late 13e eeuw BCE een Mozes-achtige figuur heeft bestaan"* en dat archeologie niet bij machte is geweest *"om de waarheid te bewijzen in welke richting dan ook"*. Konrad Schmid en Jens Schröter, beschouwen Mozes echter wel als een historische figuur. Volgens Solomon Nigosian zijn er eigenlijk drie heersende opvattingen onder bijbelgeleerden: de ene is dat Mozes geen historische figuur is, een andere visie probeert de beslissende rol die hij speelde in de Israëlitische religie te verankeren, en een derde beweert dat er in beide geschiedenissen en legendes elementen bestaan die toelaten dat *"over deze kwesties fel wordt gedebatteerd onder geleerden"*. Volgens Brian Britt is er verdeeldheid onder geleerden wanneer ze Mozes historiciteit bespreken en dat die in een patstelling dreigen te verzeilen. **Voor het conservatieve jodendom is het niet relevant of de historische Mozes nu bestaan heeft of niet, en of men hem "een folkloristische nationale held" kan noemen.** Jan

Assmann stelt zelfs dat het niet bekend kan worden of Mozes ooit heeft geleefd, **omdat er buiten de traditie geen sporen van hem bestaan.**

Hoewel de naam van Mozes in de bijbelse verhalen Egyptisch van aard is en echte Egyptische elementen bevat, **wijst geen enkele buitenbijbelse bron duidelijk naar Mozes.** In **geen enkele Egyptische bron komen verwijzingen naar Mozes vóór de 4de eeuw BCE voor,** en dat is lang nadat wordt aangenomen dat hij heeft geleefd. Er bestaat ook **geen enkele hedendaagse Egyptische bron die Mozes vermeldt** in verband met de gebeurtenissen van Exodus-Deuteronomium, **noch is er enig archeologisch bewijs ontdekt in Egypte of de 'Sinaï-wildernis' die het verhaal ondersteunt dat hij de centrale figuur was.** David Adams Leeming concludeert dat Mozes wel een **mythische held** en de **centrale figuur in de Hebreeuwse mythologie is.**

In *'Oxford Biblical Studies'* wordt gesteld dat weinig moderne geleerden bereid zijn de traditionele opvatting te ondersteunen dat Mozes zelf de vijf boeken van de Thora schreef, maar dat er zeker mensen zijn die het leiderschap van Mozes als **te stevig verankerd beschouwen in het collectieve geheugen van Israël om als fictie te worden afgedaan.**

Het moet ook worden opgemerkt dat het verhaal van Mozes hoogstwaarschijnlijk een **substantiële mondelinge voorgeschiedenis** heeft gekend. Zo wordt de naam vernoemd in het **boek Jeremia** en het **boek Jesaja.** De vroegste vermelding van de naam Mozes is vaag, in het **boek Hosea.** Zijn naam is blijkbaar oud, aangezien de traditie in Exodus de oorspronkelijke betekenis ervan niet langer begrijpt. Niettemin werd de Thora aangevuld door oudere traditionele teksten te combineren met nieuw geschreven teksten. Jesaja, geschreven tijdens de Babylonische ballingschap (de eerste helft van de 6e eeuw BCE), getuigt van de spanning tussen het volk van Judah en de terugkerende Joden vanuit de Babylonische ballingschap, en **stelt dat Jahweh de vader van Israël is en dat de**

geschiedenis van Israël begint met de Exodus en niet met Abraham. De conclusie die uit dit en soortgelijke bewijzen (bijvoorbeeld het boek Ezra en het boek Nehemia) kan worden afgeleid, is dat de **figuur van Mozes en het verhaal van de exodus ongeëvenaard moeten zijn geweest onder het volk van Judea ten tijde van de Babylonische ballingschap en nadien.**

Nog meerdere andere mogelijke kandidaten voor de naam 'Mozes' werden voorgesteld, maar zonder degelijk historisch bewijs (zie [46](#)).

Niet-bijbelse geschriften met verwijzingen naar Mozes, verschenen voor het eerst aan het begin van de Hellenistische periode, van 323 BCE tot ongeveer 146 BCE.

Betekenis van Jahweh ([47](#))

De geleerde Nissim Amzallag, van de Ben-Gurion Universiteit in Israël, is het niet eens met de bewering dat de oorsprong van Jahweh onduidelijk is en stelt dat de godheid Jahweh tijdens de bronstijd (ca. 3500-1200 BCE) een **god van de smederij en beschermheer van metallurgen** was. Ter ondersteuning van zijn bewering, citeerde hij de oude kopermijnen van de Timna-vallei gelegen in het zuiden van Israël, en dat bijbelse en buitenbijbelse passages vermeldden dat Jahweh ook in andere culturen een godheid van de metallurgie bleek te zijn. Hoewel het Boek Exodus Jahweh voorstelt als de god van de Israëlieten, zijn er veel passages die duidelijk maken dat deze godheid in Kanaän **ook door andere volkeren werd aanbeden**. Volgens Amzallag aanbaden de **Edomieten, Kenieten, Moabieten en Midianieten** tot op zekere hoogte allemaal Jahweh. De Edomieten, die de mijnen in de Timna-vallei exploiteerden, hadden een eerdere Egyptische tempel van Hathor omgebouwd om Jahweh te aanbidden. Hoewel de bijbelverhalen Jahweh afschilderen als de enige scheppende god en de god van de Israëlieten, lijkt hij aanvankelijk van

Kanaänitische oorsprong te zijn geweest, en was hij ondergeschikt aan de oppergod El. Kanaänitische inscripties maken inderdaad gewag van een **'mindere god Jahweh'**. Het karakter en de macht van Jahweh werden vastgelegd na de Babylonische ballingschap van de Israëlieten in de 6e eeuw BCE (ca. 515 BCE-70 CE). Hierin werd het concept opgenomen van een **Messias die Jahweh naar het Joodse volk zou sturen om hen te leiden en te verlossen.**

In 1957 heeft archeoloog Michela Schiff Giorgini een site in **Nubië** (in de Oudheid gelegen ten Zuiden van Egypte) opgegraven en een verwijzing gevonden in een **tempel van Amenhotep III** (reg. 1386-1353 BCE) naar een samenleving, beschreven als **"Shasu van Yahweh"** (48), die pastorale nomaden waren in de zuidelijke Levant tijdens de late bronstijd. De Shasu waren tentbewoners, georganiseerd in clans die werden geregeerd door een stamhoofd en beschreven werden als bandieten die actief waren van de Jizreëlvallei (een vruchtbare vlakte in het Noorddistrict van het huidige Israël) tot Ashkelon (een kuststad in het zuidelijke district van huidig Israël, ten noorden van Gaza), in Transjordanië en in de Sinäi. De verwijzing naar Jahweh maakte duidelijk dat **deze god door een ander volk werd aanbeden lang vóór het tijdstip waarop de gebeurtenissen uit de bijbelverhalen zouden hebben plaatsgevonden.**

De ontdekking van Amenhotep III's vermelding van de **'Shasu van Jahweh'** plaatste de god veel eerder in de geschiedenis dan oorspronkelijk werd aangenomen, en suggereerde ook dat Jahweh misschien niet inheems was in Kanaän. Dit paste in de theorie dat **Jahweh een woestijn god was die de Hebreëen aanbaden tijdens hun exodus vanuit Egypte naar Kanaän.** De beschrijvingen van Jahweh die 's nachts als een **vuurkolom** en overdag als een **wolk** verschijnt, evenals de andere vuurbeelden uit het boek Exodus, suggereren een **stormgod** of weergod of een **woestijn god**, aangezien Jahweh Mozes naar waterbronnen kon leiden (Exodus 17:6 en Numeri 20).

Tegenwoordig wordt echter algemeen aanvaard dat **Jahweh zijn oorsprong vond in het zuiden van Kanaän** als een '**mindere god**' en dat de Shasu, als nomaden, hoogstwaarschijnlijk de aanbidding van Jahweh verwierven tijdens hun verblijf in de Levant.

Een **verband tussen Jahweh en koper** is te vinden in het Boek Zacharia, waar de woonplaats van de **godheid van Israël wordt gesymboliseerd door twee bergen van koper** (Zach. 6:1-6). **In zijn profetieën beschrijft Ezechiël een goddelijk wezen als 'een man, wiens uiterlijk straalde als koper'** (Ezech. 40:3), en in een ander deel van dit boek wordt **Jahweh zelfs expliciet genoemd als een kopersmelterij** (Ezech. 22:20). In Jesaja 54:16 wordt Jahweh expliciet genoemd als de schepper van zowel de koperbewerker als zijn werk. Een dergelijke betrokkenheid van Jahweh wordt nergens anders vermeld voor andere ambachten of menselijke activiteiten. Geleerde Amzallag merkte de overeenkomsten op tussen Jahweh en andere goden van de metallurgie. De god van de metallurgie verschijnt over het algemeen als een opmerkelijke godheid. Hij is over het algemeen **betrokken bij de schepping van de wereld en/of de schepping van mensen**. Het overweldigende belang van de godheid van de metallurgie **weerspiegelt de centrale rol die de kopersmelers speelden bij de opkomst van beschavingen in de hele oude wereld**.

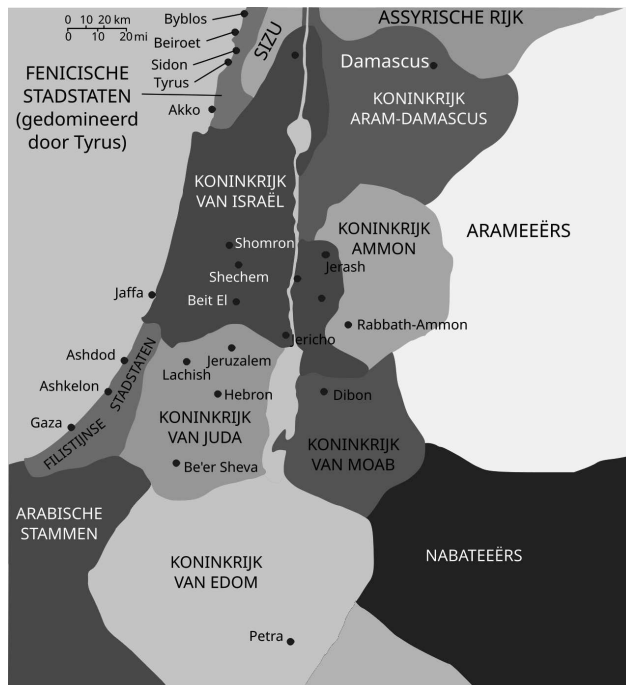
Volgens Amzallag verloor Jahweh bij de Israëlieten in de **ijzertijd** (circa 1200-930 BCE) zijn oorspronkelijke unieke status. **Hij werd als opperwezen boven El verheven** en als hun unieke eigendom opgeëist. Zijn associatie met de smederij, en met beelden van vuur en rook, veranderde de betekenis van Jahweh in een godheid van storm en oorlog en uiteindelijk in een godheid van verovering.

Bekijk de historische feiten die in de Bijbel werden vernoemd in: [\(49\)](#).

Hoofdstuk 2:

De koninkrijken Judah en Israël

De Israëlieten en andere volkeren van Kanaän beoefenden aanvankelijk een vorm van **voorouderverering**, waarbij zij de “god van de vader” of de “god van het huis” vereerden, naast het betuigen van hulde aan hun aardse voorouders, om stam- en familiebanden tot stand te brengen. Na verloop van tijd evolueerde deze praktijk naar de aanbidding van verschillende

Figuur 2: De koninkrijken Judah en Israël met aangrenzende koninkrijken en stammen rond 830 BCE ([50](#))

goden zoals El, Asherah, Baal, Utu-Shamash en Yahweh. De Israëlieten in Kanaän wilden zich onderscheiden van de lokale inheemse bevolking en

plaatsten daarom Jahweh boven de traditionele Kanaänitische oppergod El. Ze omarmden het monotheïsme echter nog niet. De **Israëlieten bleven henotheïstisch** (erkenning en verering van meerdere goden, waarvan één god een prominente rol speelt) gedurende de hele tijd van het **Verenigd Koninkrijk Israël** (ca. 1080 – ca. 722 BCE) (51).

Het **Verenigd Koninkrijk Israël** omvatte, volgens de Bijbel, de zogenaamde **twalf stammen van Israël** onder leiding van de koningen **Saul, David** en **Salomon**. Of dat koninkrijk wel degelijk als één staat heeft bestaan wordt echter vandaag nog steeds betwist. De regeringen van Saul en David werden gekenmerkt door militaire overwinningen en de overgang naar een mini-rijk met vazalstaten. Salomon's regering was relatief vreedzamer en hield toezicht op de bouw van de **Eerste Tempel in Jerusalem**, met de hulp van Fenicische bondgenoten. In deze tempel werd de **Ark van het Verbond opgeslagen** (52).

Na de dood van Salomon (931 BCE), was er sprake van twee landen: het zuidelijke deel werd een nieuwe politieke entiteit, het **Koninkrijk Judah** met als hoofdstad **Jeruzalem**. Het noordelijke deel behield de naam van **koninkrijk Israël** met als hoofdstad **Samaria** (53) (zie Figuur 2). Vanaf dan werden de inwoners van Judah Joden genoemd. De historiciteit van de **afzonderlijke koninkrijken Israël en Judah wordt door historici en archeologen algemeen aanvaard**. Hun vernietiging door respectievelijk de Assyriërs en Babyloniërs wordt ook bevestigd door archeologisch bewijsmateriaal en buitenbijbelse bronnen. Beide koninkrijken voerden periodiek oorlog onder elkaar of sloten bondgenootschappen tot in 720 BCE, toen het Neo-Assyrische rijk het noordelijk gelegen Israël binnenviel, het land verwoestte en de inwoners deporteerden en hervestigden in hun eigen rijk, waar ze assimileerden met de Assyrische bevolking. Archeologisch bewijs van de historiciteit van deze gebeurtenissen bleek uit de gegevens van Sargon II van Assyrië (54).

De **verdwijning van Israëlitische stammen uit Galilea en Transjordanië is eveneens historisch**. Het is aannemelijk dat veel Israëlieten uit Samaria de inval van Assyrië overleefden en in de regio bleven. Van deze overlevenden wordt aangenomen dat ze de **voorouders zijn geworden van de Samaritanen**, die het samaritanisme volgden, een monotheïstische en etnische religie die zich naast het Jodendom ontwikkelde en die verschilt op vlak van de heilige plaatsen (voor Joden de Tempelberg, voor Samaritanen de berg Gerisim nabij Shechem. Vandaag is hun aantal geslonken naar 900. (55).

Het koninkrijk **Judah kon de Assyrische invasie weerstaan**, maar alleen door als **vazalstaat hulde te brengen aan Assyrië** (56). Het Assyrische rijk viel in 612 BCE echter in handen van de Neo-Babyloniërs, die in 598 BCE Judah binnenvielen, Jeruzalem plunderden, de **tempel van Salomon verwoestten** en burgers deporteerden (minstens twee deportaties) en hervestigden in Babylonië. De Joodse geestelijkheid was er van overtuigd dat de tragedie het gevolg was van de gebrekkige aandacht van de Israëlieten voor Jahweh en ze Hem boos hadden gemaakt door andere goden te erkennen en te aanbidden. Het werd de tijd van de Babylonische ballingschap (ca. 598-538 BCE). Tijdens de Babylonische ballingschap bleven de gedeporteerden van Judah sterk met elkaar verbonden en, om hun identiteit te manifesteren tegenover de Babyloniërs, voerden ze meerdere etnisch-religieuze regels in die specifieke Joodse gewoonten werden (besnijdenis, vermijden om varkensvlees te eten, het houden van de sabbat...).

Het Neo-Babylonische rijk werd omver geworpen door Cyrus de Grote van het Perzische rijk. Cyrus liet de Joodse leiders in 538 BCE terugkeren naar hun thuisland. Hij schreef ook voor dat de heersers en gouverneurs moesten bijdragen aan de heropbouw van de Tempel in Jerusalem. De meeste